

Regio Deal **Natuurinclusieve Landbouw**

Actieplan

Natuurinclusieve landbouw in de
noordelijke kleischil

Samen werk maken van een vitaal platteland in Noord-Nederland

Regio Deal
**Natuurinclusieve
Landbouw**

Samen werk maken van een vitaal platteland in Noord-Nederland

LTO
noord

Westergo
Agrarische Natuur
Coöperatie

COLLECTIEF MIDDEN GRONINGEN
Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Fjildlab
noordoost fryslân

AGRARISCH COLLECTIEF
WAADRÂNE

wing
partner
in ruimte
en ontwikkeling

Dit actieplan is opgesteld in opdracht van de Provincies Fryslân en Groningen.
Meer informatie: Niels de Bruijn (n.debruijn@fryslan.frl)

Beste lezer,

Voor u liggen het streefbeeld en actieplan natuurinclusieve landbouw in de noordelijke kleischil in de provincies Fryslân en Groningen. Deze documenten zijn opgesteld in het kader van de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw die het ministerie van LNV en de drie noordelijke provincies eind 2019 gesloten hebben. Met het sluiten van deze regiodeal komt de komende jaren € 20 miljoen beschikbaar voor de transitie naar een natuurinclusieve landbouw in de noordelijke provincies. De noordelijke kleischil is een van de gebieden waarin dit geld besteed kan worden.

Als kernteam noordelijke kleischil hebben we de afgelopen maanden met veel plezier gewerkt aan de totstandkoming van het streefbeeld en actieplan. Daarbij zijn het ophalen van input uit het gebied en het luisteren naar een flink aantal gebiedspartners een belangrijke bron voor ons geweest. In een tweetal rondes hebben we met deze gebiedspartners gesproken tijdens de gebiedsbijeenkomsten. In juli lag de nadruk op het ophalen en verkennen, in november op het toetsen van de keuzes en het draagvlak geven aan het streefbeeld en actieplan. Met ruim 100 deelnemers kunnen we stellen dat de betrokkenheid bij deze transitie groot is. **Een plan ván, vóór en dóór de mensen en partijen uit het gebied dus.**

De noordelijke kleischil is een van de belangrijke landbouwgebieden van Europa. De hoogwaardige teelt van pootaardappelen voor de internationale markt is zondermeer onderscheidend en iets om trots op te zijn. Akkerbouw en melkveehouderij domineren het gebied en bieden ieder voor zich en gezamenlijk ruim voldoende kansen om de transitie naar een natuurinclusieve landbouw te maken. Voor ons staat het agrarisch bedrijf centraal, met oog en aandacht voor de leefbaarheid, het landschap, en de plattelandseconomie. Kortom; een aantrekkelijk gebied waar het goed wonen, leven, werken en recreëren is.

En we beginnen niet bij nul. Veel boeren zijn al bezig met het verbeteren van de bodemkwaliteit van hun percelen. Veel boeren zetten al stappen om natuurlijke processen meer en meer te integreren in hun bedrijfsvoering. Dit willen we de komende jaren verder stimuleren en ontwikkelen, met ondersteuning vanuit de overheid. Niet door het opleggen van nieuwe wet- en regelgeving, maar juist door het faciliteren en het bieden van ruimte aan initiatieven van onderop

Kernteam noordelijke kleischil,

Corrie Terpstra, Agrarisch Collectief Waadrâne
Berend Santema, Kollektif Westergo
Gerben Stellingwerf, Collectief Midden-Groningen
Durk Durksz, Fjildlab
Lammert Westerhuis, LTO Noord
Irene van Dorp, Wing

Inhoudsopgave

Hoe realiseren we dit streefbeeld?	5
Maatregelen tot 2025 en doorkijk naar 2030	6
De bodem als basis	7
Toekomstbestendige agrarische bedrijven	9
Een biodivers en aantrekkelijk landschap	10
Verbinding met de maatschappij	12
Verbinding met andere opgaven	13

Hoe realiseren we het streefbeeld?

Als referentie voor de ontwikkeling van het streefbeeld zijn de huidige agrarische activiteiten in het gebied genomen, waarbij de pootaardappelteelt een hoogwaardig karakter kent en een van de belangrijkste economische drijvers is in het gebied. Als belangrijk uitgangspunt voor het streefbeeld geldt dat de agrarisch ondernemer een goede boterham moet (blijven) verdienen. Het is niet de bedoeling om een droombeeld of utopie te schetsen, maar een 'streefbeeld' dat richting geeft en haalbaar is voor een grote groep agrariërs door stappen te zetten, zelfstandig of in collectief verband. Stappen die morgen genomen kunnen worden en stappen die meer kennis, tijd, geld en energie kosten. Er mag of er moet uiteraard een duidelijke ambitie zijn, gezien de huidige staat van de bodem en de achteruitgang in soortenrijkdom, maar het moet wel haalbaar en betaalbaar zijn.

Het streefbeeld schetst de situatie voor het gebied in 2050. Dat is nog ver weg. Daarom hebben we de weg ernaartoe opgeknipt in verschillende fasen, vertaald in een actieplan. Als metafoor hiervoor gebruik we het pootseizoen. Waarbij we ons nu verbinden aan de voorbereidende fase; het pootklaar maken. De weg naar het streefbeeld in zijn geheel is te vergelijken met deze metafoor. De metafoor kan ook opgevat worden als cycli die elk jaar doorlopen worden. Door te monitoren en te reflecteren kan er elk jaar opnieuw voorbereid, geoogst en bijgestuurd worden. De monitoringscyclus start met een 0-meting.

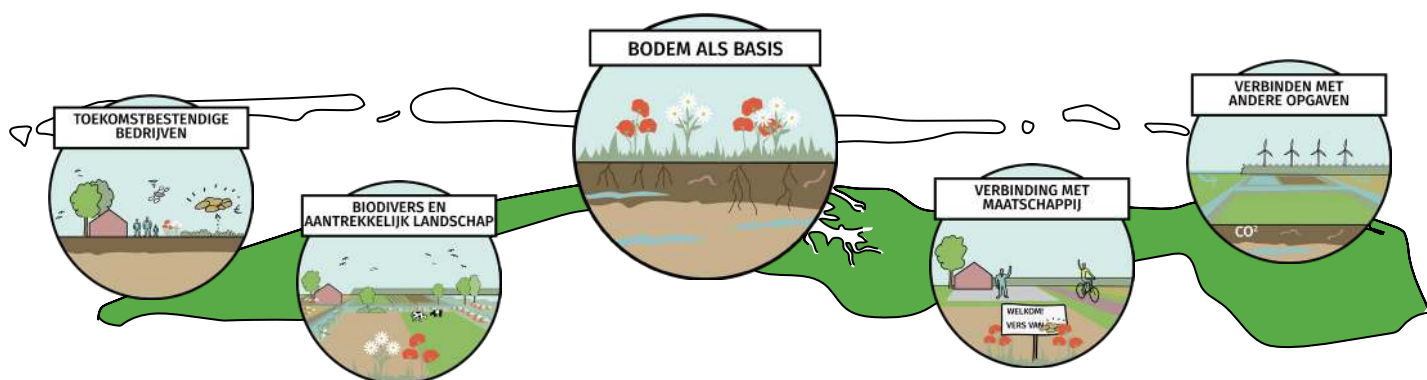
Het eerste echte moment om het beeld voor 2050 te herbevestigen is het jaar 2025. Is dit nog steeds de richting die we op willen? De eerste versie van het actieplan gaat daarom voornamelijk over de periode 2021 - 2025.

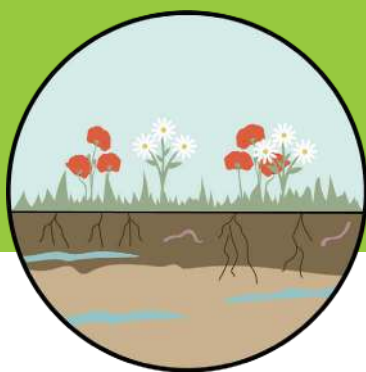

Figuur 1: Metafoor van het pootseizoen

Maatregelen tot 2025 en doorkijk naar 2030

Alle verbeteringen die genoemd worden in de doelstelling gaan uit van de verandering ten opzichte van de huidige situatie in 2020. Er zijn ook maatregelen die we noodzakelijk achten, maar niet binnen de invloedssfeer van het deelgebied noordelijke kleischil vallen. Deze zijn onder de thema's benoemd als randvoorwaarden. Voor de periode 2021 - 2025 zien wij de volgende maatregelen:

De bodem als basis

Maatregelen ter bevordering van de bodemkwaliteit:

1. **Verbeteren kwaliteit van de bodem** door het vergroten van het gebruik van strorijke mest, dat zowel goed is voor het bodemleven als de soorten die leven boven de grond (akkervogels, insecten, etc.) Vermindering van de bodemberoering zal leiden tot een hoger gehalte aan organische stof in de bodem. Daarnaast zetten we in op het voorkomen van verdichting van de bodem, beperken van de werkgangen, niet-kerende bodembewerking, verminderen scheuren van grasland (behalve bij noodzakelijkheid ter verruiming van bouwplan door samenwerking akkerbouw/veehouderij). Het kan ook helpen om de bodem te voeden door vegetatieresten te laten liggen of in de vorm van bokashi of compost terug te brengen.

Doelstelling:

- In 2030 een toename van het organische stofgehalte van de bodem ten opzichte van de situatie in 2020 op het eigen bedrijf. Deze maatregel is niet gekwantificeerd, omdat dit voor elk bedrijf en elk perceel anders kan zijn. Het streven is dus een algehele vooruitgang en in ieder geval geen degradatie meer.
- Vergrote toepassing van organische mest (o.a. strorijke mest, bokashi, compost), ook in relatie met een toenemende samenwerking tussen akkerbouw en veehouderij.

2. **Verruimen van het bouwplan.** Veelvuldige toepassing van rooigewassen zoals aardappelen en uien zorgt voor afname van organische stof in de bodem. Door een rotatie van 1 op 4 in plaats van 1 op 3 ontstaat er meer ruimte voor rustgewassen, zoals granen, veldbonen en andere vlinderbloemigen. Dit zijn gewassen waar weinig of geen grondbewerking voor nodig is. Samen met een goede mix aan groenbemesters zal dat de bodemkwaliteit ten goede komen. Het is hierbij belangrijk dat deze gewassen gedurende de winterperiode blijven staan. Op termijn zullen deze inspanningen leiden tot minder ziekten en hogere opbrengsten van de hoogrenderende gewassen zoals pootaardappelen.

Doelstelling:

- In 2030 heeft 60 procent van akkerbouwers een bouwplan van 1 op 4.
- In 2030 worden groenbemesters geteeld als gewas en opgenomen in het bouwplan.
- In 2030 bestaat 50 procent van het bouwplan uit rustgewassen.

3. **Minder gangbare gewasbeschermingsmiddelen en meer natuurlijke gewasbeschermingsmiddelen** gebruiken leidt tot een lagere milieu-impact. Met technieken uit de precisielandbouw kan er selectief en gericht gebruik gemaakt worden van gewasbeschermingsmiddelen. Een goede monitoring tussen de vermindering van gewasbeschermingsmiddelen en de toename van de grondbewerking als gevolg daarvan is belangrijk.

Doelstelling:

- In 2030 worden de middelen gebruikt met het laagste aantal milieubelastingpunten uit de CLM meetlat voor het betreffende perceel.

4. Vermindering gebruik kunstmest

(Kunst)mest is nodig om de bodem niet uit te putten en gezond te houden. De komende jaren zal de productie van kunstmest door de hoge energiekosten naar verwachting verminderen. Akkerbouwers geven aan kunstmest nodig te hebben om bij te kunnen sturen in het teeltproces. Met inzet op natuurlijke processen, toename van het gebruik van organische mest en door kunstmest (nog) gericht in te zetten, zal het gebruik ervan en daarmee de emissie afnemen.

Doelstelling:

- In 2030 is 20% van de stikstof uit kunstmest voor zowel akkerbouw- als veehouderij vervangen door organische mest uit het gebied en vlinderbloemigen.

5. Meer kennis van bodem en bodemvruchtbaarheid

Door cursussen en veldbezoeken te organiseren over het thema bodemvruchtbaarheid door een bodemkundige kunnen boeren (meer) leren over de werking van het bodemsysteem. Om vervolgens hun activiteiten af te kunnen stemmen op de draagkracht van de bodem. Veel kennis is al beschikbaar en hiervan kan gebruik gemaakt worden. Kennis kan gedeeld worden via bestaande of nog op te zetten studieclubs. Kennis van de bodem krijgt men het beste door het zelf te ervaren. Daarnaast zien we ook de potentie van innovatieve technieken voor het verkrijgen van inzicht in de bodem.

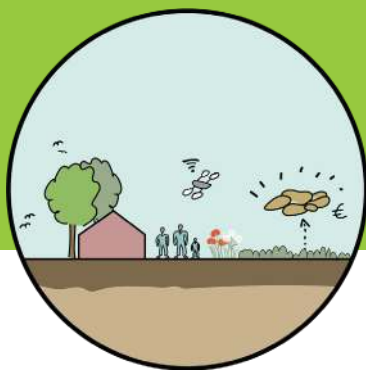
Doelstelling:

- In 2021 is er een cursus bodem en bodemvruchtbaarheid beschikbaar voor de boeren in het gebied.

Hierop aansluitende doelstelling die buiten de scope valt van de noordelijke kleischil:

- **Meer aandacht voor bodem en bodemvruchtbaarheid in het landbouwonderwijs.**

Door aankomende jonge boeren te leren over de werking van het bodemsysteem kunnen zij daar in de praktijk gericht mee omgaan en hun activiteiten afstemmen op de draagkracht van de bodem. Hiervoor is de beschikbaarheid van goede bodemkundigen noodzakelijk.

Toekomstbestendige agrarische bedrijven

Activiteiten ter bevordering van toekomstbestendige bedrijven:

- 1. Opzetten van een regionale kringloop** tussen (agrarische) bedrijven uit verschillende sectoren. Waarbij het doel is om in 2050 minimaal 80 procent van de bedrijven aangesloten te hebben. Daarbij zoeken naar een goede mix tussen grote bedrijven en kleinschalige niche bedrijven.

Doelstelling:

- In 2025 is het eerste plan gereed voor een samenwerking tussen bedrijven in een regio. Hiervoor zijn de benodigde partners en stromen in beeld. Opdelen in deelvraagstukken biedt aanknopingspunten voor studentonderzoek.

- 2. Verbouwen van het benodigde (voer)eiwit binnen de eigen regio.** Op dit moment geldt voor de melkveehouderijbedrijven dat 65 procent van het benodigde voereiwit van eigen grond moet komen. Door op regionale schaal samen te werken met akkerbouwers kan het aandeel van het benodigde voereiwit dat verbouwd wordt binnen de noordelijke kleischil vergroot worden en kunnen regionale kringlopen ontstaan. Dit zorgt ervoor dat er minder eiwit (soja) geïmporteerd hoeft te worden. Daarnaast is de productie van eiwit in de regio mogelijk interessant voor humane consumptie, dat geldt voor zowel eiwitrijke gewassen als granen. Door in te zetten op productie voor humane consumptie krijgt het een hogere toegevoegde waarde. Reststromen kunnen daarnaast gebruikt worden in de veehouderij. We zien een interessante koppeling met het test- en innovatieprogramma FASCINATING dat gericht is op het winnen van hoogwaardige ingrediënten uit landbouwproducten

en reststromen, waaronder eiwitten voor gezonde voeding en bouwstenen voor groene chemie.

Doelstelling:

- In 2030 komt 75 procent van het benodigde voereiwit per bedrijf uit de eigen regio.
- Stimuleren van het verbouwen van eiwitrijke gewassen in de regio voor zowel humane als diervoeding. Dit moet leiden tot minstens één economisch levensvatbare teelt in 2030.

- 3. Stimuleren van de samenwerking tussen akkerbouwers en melkveehouders** helpt om toe te werken naar het ontwikkelen van regionale kringlopen. Daarbij zijn zowel akkerbouwbedrijven als veehouderijbedrijven noodzakelijk in de regio, zo levert de veehouderij cruciale meststoffen voor de akkerbouw. Samenwerking is echter meer dan het uitwisselen van grondstoffen en producten, het vraagt om een andere mindset die van invloed is op het totale management van de bedrijven. Zo dient er gezamenlijk nagedacht te worden over het rotatieplan en het ontwikkelen van kwalitatief hoogwaardige mest. In de noordelijke kleischil zijn al mooie voorbeelden van dergelijke samenwerking, zoals EcoLaNa in Holwerd en enkele bedrijven in de voormalige gemeente De Marne.

Doelstelling:

- In 2025 werkt 50% van de agrariërs in het gebied actief samen met een collega.
- Goed functionerende samenwerkingsverbanden tussen melkveehouders en akkerbouwers worden gefaciliteerd in het uitdragen van hun kennis en ervaring. Dit kan onder andere door het opzetten van studieclubs.

Een biodivers en aantrekkelijk landschap

Maatregelen ter bevordering van een biodivers en aantrekkelijk landschap:

1. **Groenblauwe dooradering** door op regionaal niveau akkerranden, bermen, overhoeken, oevers en natuurgebieden te verbinden. Daarbij kunnen de boerenerven dienen als groene knooppunten in het netwerk. Daarnaast liggen er kansen voor een verbinding met de Waddenzee en de zeedijk. De HWBP opgave dijkversterking Friese Waddenzeedijk biedt daarvoor kansen. Het basisnetwerk moet komen vanuit de overheden zodat boeren daarop kunnen aanhaken. Daarmee ligt er een belangrijke taak voor gemeentes en waterschappen. Natuur- en landschapsbeheer vindt plaats op regionale schaal en boeren worden beloond voor de diensten die zij leveren. Het gebied wordt beheerd door alle grondeigenaren gezamenlijk. De agrarische collectieven spelen hierin een centrale rol. Daarnaast ligt er een kans in samenwerking tussen natuurorganisaties en pachters.

Doelstelling:

- In 2025 is er één gebiedsplan opgesteld voor natuur- en landschapsbeheer en cultuurhistorische landschapselementen, met regie en uitvoering op gebiedsniveau (o.a. groenblauw netwerk) i.c.m. verschillende organisaties (agrarische collectieven, It Fryske Gea, Staatsbosbeheer, gemeenten, provincie en Wetterskip). Onderdeel hiervan is een kwantitatieve inventarisatie naar overhoeken,

landschapselementen en bermen met daaraan gekoppeld een kwalitatieve doelstelling en een verdeling in beheer.

- In 2025 is er de mogelijkheid voor bedrijfseigenaren om ondersteund te worden in het maken van een erfbeplantingsplan.
- In 2025 is een campagne opgestart voor het betrekken van burgers bij het onderhoud van groenstroken. Een mooi concreet voorbeeld is Boerenbuitengebied Muntendam.

2. **Vergroten van het areaal dat ingezet wordt voor natuur en biodiversiteit.** Het inzaaien van 3 meter langs de randen van percelen met een kruidenrijk of bloemenmengsel is niet alleen aantrekkelijk voor insecten, maar zorgt er ook voor dat mest en drift niet in de sloten terecht komen. Daarnaast kan strokenteelt ook leiden tot verhoging van de biodiversiteit op het perceel. Voor genoemde en andere maatregelen zijn de bestaande pakketten uit het ANLb een belangrijk instrument. Belangrijk is dat de soorten passen bij bodem, klimaat en historie van het gebied. Daar is voorlichting door middel van goede voorbeelden voor nodig.

Doelstelling:

- In 2030 liggen er 1200 kilometer bloemrijke akkerranden, 1200 kilometer bloemrijke bermen, is 50% van de overhoeken en zijn de slaperdijken ingezaaid met een bloemenmengsel. Voor kruidenrijke dijken is door het STOWA een handreiking gemaakt met informatie over aanleg en beheer.

- In 2030 is de biodiversiteit door inzet van alle gebiedspartijen in het gebied verbeterd t.o.v. de situatie in 2020.
- In 2030 is er een bestaande proef met strokenteelt uitgevoerd.
- In 2030 is 10 procent van het grasland ingezaaid met een kruidenrijk mengsel.

Hierop aansluitende doelstelling die buiten de scope valt van de noordelijke kleischil:

- **In 2025 ligt er een duidelijke systematiek voor landschapsbeheer en de daaraan gekoppelde vergoeding.**

Verbinding met de maatschappij

Maatregelen voor de verbinding met de maatschappij:

1. **Voorlichting geven aan lagere scholen** om kinderen uit te leggen waar voedsel vandaan komt en hoe het geproduceerd wordt.

Doelstelling:

- In 2025 heeft elke basisschool minimaal een boerenbedrijf geadopteerd (of andersom) in combinatie met een duidelijke leerlijn. Hiervoor wordt een platform ingericht met een realistische vergoedingsregeling voor de deelnemende agrariërs.

2. **In de supermarkt meer aandacht en ruimte voor lokale producten** (bijvoorbeeld door een keurmerk: wees sociaal, kies lokaal). Daarnaast zouden supermarkten standaard een deel van hun assortiment regionaal in moeten kopen.

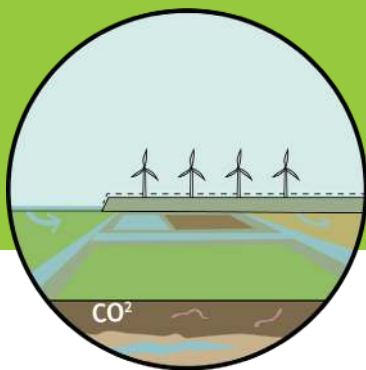
Doelstelling:

- In 2025 regionaal samenwerkingsplan tussen supermarkten en agrarische bedrijven uit de regio.

3. **Vertellen regionaal verhaal agrariërs aan recreanten.**

Doelstelling:

- In 2025 zijn er fietsroutes i.c.m. een app waarin informatie te vinden is over boerenbedrijven die daarin geïnteresseerd zijn. Dit is gekoppeld aan een studentenopdracht.

Verbinding met andere opgaven

Maatregelen voor de verbinding met andere opgaven:

1. **Bufferen van zoetwater** zodat er in droge periodes genoeg zoet water beschikbaar is en de verzilting tegengegaan kan worden. Dit is één van de grootste opgaven voor de landbouwsector in de noordelijke kleischil. Hierbij kan een regionale wateropvang een rol spelen. Dit biedt mogelijk ook kansen voor herstel van oude waterlopen als slenken i.c.m. natuurontwikkeling. Er is onderzoek nodig om te weten wat wel en niet kan. In delen van de kleischil mag het regenwater dat gebruikt wordt voor gewassen niet in contact geweest zijn met slootwater i.v.m. bruinrot. De uiteindelijke doelstelling voor 2050 is om 20 procent (150 mm) van het regenwater te bufferen. Naast het bufferen op het land kan dit ook op het boerenerf door het afvangen van regenwater van de daken. Dit kan gebruikt worden voor het sproeien van machines.

Doelstelling:

- In 2025 plan gereed voor regionale waterbuffering. Waar mogelijk i.c.m. natuurlijke oplossingen voor biodiversiteit.
- In 2025 subsidieregeling (bijv. opgenomen in POP3) voor opslagtank regenwater op het erf.

Hierop aansluitende doelstelling die buiten de scope valt van de noordelijke kleischil:

- **Tegengaan van en omgaan met verzilting.**
De toenemende verzilting en het bufferen van voldoende zoetwater is een grote opgave voor het gebied. Door te zorgen dat de bodem meer

vocht opneemt en vasthoudt en door technische maatregelen als de aanleg van buffers en 'slimme' drainage, kunnen de boeren het zoetwater beter op peil houden. Zo is het agrarische grondgebruik beter bestand tegen de toenemende verzilting. Daar is nog wel veel kennisontwikkeling voor nodig. Vanuit de Regiodeal natuur inclusieve landbouw worden hier geen specifieke maatregelen aan gekoppeld, wel zien wij de urgentie en leggen we de verbinding met andere projecten en programma's. [Het programma 'zoet op zout' Lauwersmeergebied](#) kan daarin een belangrijke rol spelen. En ook de realisatie van het Kenniscentrum verzilting in het noorden is hierin belangrijk.

Regio Deal
Natuurinclusieve
Landbouw

